

PRZEWAŻNY (70) *ai*

e jasne, a pochylone (w tym 1 r. błędne znakowanie).

comp przeważni(e)jszy (2).

sg m N przeważny (10). ◇ *G* przeważn(e)go (1). ◇ *D* przeważnému (1). ◇ *A* przeważnego (4), przeważny (1); -ého (1), -(e)go (3). ◇ *I* przeważnym (4). ◇ *L* przeważnym (1). ◇ *V* przeważny (1). ◇ *f N* przeważną, przeważniejszą (2), przeważn(a) (1). ◇ *G* przeważnej (5); -ěj (1), -(e)j (4). ◇ *A* przeważną, przeważniejszą (2). ◇ *I* przeważną (3). ◇ **[V przeważn(a).]** ◇ *n N* przeważn(e) (3). ◇ *A* przeważn(e) (1). ◇ *I* przeważnym (2), **[przeważném].** ◇ *L* przeważnym (1). ◇ *pl N m pers* przeważni (7). *subst* przeważn(e) (1). ◇ *G* przeważnych (5). ◇ *A m pers* przeważné (3); -é (2), -(e) (1). *subst* przeważn(e) (4). ◇ *I m* przeważn(e)mi (1) *RejZwierc*, przeważnymi (1) *StryjKron*. *f* przeważnymi (1). ◇ *L* przeważnych (3). ◇ *V m pers* przeważni (1).

Składnia comp: przeważniejszy nad co (1).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde także XVII w.

Niektóre użycia może intens. od „ważny”.

1. *Wyróżniający się spośród innych (z jednym wyjątkiem: dodatnio)* (62) :

a. *Ze względu na zalety osobiste i/lub pozycję społeczną* (25) :

α. *O ludziach: wybitny, powszechnie szanowany, zwykle: mający wysoką pozycję społeczną* (15) :

A ták iefli vmiefz czytác/ ázařz to nie rořkolfz teř łobie czas vpátrzywfzy nád křiařzkámi poliedzić [...]. Więc fie námowić z onemi Philozophy/ z onemi mądremi przeważnemi á Rycerskimi ludźmi *RejZwierc* 112v; *StryjWjaz* B2v; *N*iedbáią moie pápiéry *O* przeważné bohátéry: *Nic* v nich *Mars* choćia řrogi/ *I* *Achilles* přędkonogi. *KochFr* 3; **[do Stanisława Mińskiego]** *Godźienbyř* był y pereř drogo nákupionych/ Iákie przeważni kupcy miéwáią zmieyfć onych/ *Kędy* óřm náuigáciy żęglarze bywáli *Odpráwuią*/ niřli się zář ná zad wráćáli. *KochPropKKoch* 3; *Przyřzedłem* ná puřnocy, wźiáwfzy *Cieklińłkiego* *O*řobę zacną ná fię: wnuki przewážnego *Lechá* přeřtrzedz, by lepiej oyczyzny řwey řtrzegli *CiekPotrHerb*)?(3; *Ták*iey wam/ przeważni *Senatorowie*/ mądřości z niebá potrebá. *Bo* ludzka rychło pobłádzi/ y wřzytkiego vpátrzyć y wřzytkiemu zábieżeć nie moře. *SkarKazSej* 660b.

przeważny w czym (1): *ći* **[Rzymianie]** iáko we wřzytkich rzeczách řwoich przeważni byli, ták y w tym, że wźiáwfzy przez przodki řwoie od *Gréków* wřzyřtek wzór y křztałt, ile fie liter tycze, wźiáwfzy y rzecz łámę, ile do náuk wyzwolonych, nie iedno fie w tym vkocháli, [...] ále ták dálece rzeczy przywiedli, że oná wřzyřtká powagá, oná řlawá y zacnoř *Gréciiéy* wřzytkiey [...] nie przy řadnym narodźie inřzym, iedno przy *Rzymiánách* zořtálá. *JanNKar* C.

W połączeniach szeregowych (3): *Zwłářzcza* gdi my čitamy iř bywáło (iefzcze y za pogańřtwa) iáko v *Rzymianow* takież v *krzeřcianow* wiele pań řtatecznych, mądřych/ y przewážnych/ kthore rozumem řwym chwalebnie fie řprawowáły řnadz lepiej niř drudzi męřowie *GlabGad* A2v; *PapřPan* E4v; *GDy* ták *Witořł* řlawne/ dzielne/ przewážne/ y przemyřłne *Xiářę* w *Trokach* řywotá dokonařł/ długo fię z wátpliwymi namowámi *Pánowie* *Litewřcy* [...] wiefzáli/ dźiwnie y rozmáicie myřłác [...] /kogoby ná *Wielkie* *Xięřtwo* podnieřć mieli. *StryjKron* 567.

Wyrażenia: »przeważny mąż« [szyk 1:1] (2): *PaprPan* E4v; A Tropos [lege: Atropos] iádowita brátá oftáttniego/ Siemioná Kxiążę Słuckie mężá przeważnego/ Ná cel lofow niefzczęfnych z przętká poftáwiłá/ Oftáttniego Dźiedzicá świáta pozbáwiłá. *KolakCath* B2v.

»przeważny pan« (2): *PaprPan* X3v; A Mátká tefz Wielmożna [książąt słuckich] [...] Z Kxiążęciem Rádziwiłem w małżeńftwo wftąpiłá. Z Kxiążęciem ktory teraz nawyżłzym Hetmánem/ Woiewodá Wileńfkim ieft przeważnym Pánem. *KolakCath* Bv.

Szeregi: »wielki i przeważny« (1): Páweł z miáftá Genuieńskiego z Włoch rodem/ wielki y przeważny Kupiec/ wźiáwłzy lifty od tegoż Papieżá Leoná wierzące/ iechał do Mořkwy *BielKron* 436.

»przeważny a zacny« (1): POrfená on przeważny á zacny pan z Rzymá/ O ktorym też wam czytác wźák to nie nowiná. Acz był przeciw Rzymiánom záczył wielkie boye/ Prętko s wftydem pokináł przedfięwzyęcie fwoye. *PaprPan* X3v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

αα. *O ludziach ocenianych negatywnie (1)*: Ale ktoby nie świadom Iudařzowfkich dzieiow/ Niechay wie że kilá fekt przeważnych złodźieiow. Iedni fą SWIETOKRAYCY: Drudzy Pfczołóupcy: Trzeci Simoniacy ábo świętokupcy *KlonWor* 9.

β. *O cechach i działaniach ludzkich (i wyjątkowo: boskich): nadzwyczajny, znakomity, doskonały (10)*: Biřkupi fwe vbiory dla ftanow godnořci/ Swietnie przygotowáli s przeważney hoynořci *StryjWjaz* Bv; IAZoná y z vrody y z vdátney řily/ Oni zacni Troiánie wielce go chwalili. Znáiac w nim wielką chciwoř y przeważne zmyřly/ Iákoż nacz fie nářádził záwřze dobrze wyřłzy. *PaprPan* X2v; Kronika Polřka Litewřka/ Źmodřka/ y wřzyřtkiey Ruři Kijowskiej [...] Przez MACIEIA OSOSTEWICIVSA STRIYkowskiego dořtátecznie nápiřána/ złożona/ y ná pierwřze řwiátło z wybádáním prawdziwie dowodney řtárodawnořci włáfnym wynáleżeniem/ przeważnym dochćipem/ y nakłádem nowo wydźwigniona przez wřzyřtki řtárożyřne wieki/ áż do dziřieyřzego Roku 1582. *StryjKron kt*, A3v; Izali wřzyřcy mocámi? Izali wřzyřcy dáry máią vzdrawiánia? Izali wřzyřcy ieżyki mowią? Izali wřzyřcy tłumáczą? Prágnicieřz co lepřzych dárow. A ia wam iefzcze przeważnieyřzá drogę vkázuię. *WujNT* 1.Cor 12/31; IVż fię dźiř nie wyřiedzi dobrze znáczná cnotá/ Ktora v ludźi bacźnych náde wřzyřtkie złotá. Ieřt záwřze przeważnieyřza *CzahTr* I4v; [[*Daunus zwraca się do zabitego syna:*] Synu [...] do czegoź mię twoie Przypadki/ y te frogię przypráwiły boie? W co mię twa myřł przewážna przywiódlá řtáreģo? *VegKmita* 9].

przeważny do czego (1): Potym zář dowćip moy do trudnych rzeczy przewážny/ y natura do widzenia rozmáitych kráin chciwa/ ku temu mię przywiódlý/ iź przez niektory czás [...] przewykłem/ y do řifowánia řztuk zwłářczá do Matematiki/ Geographiey y perřpectiwy należących *StryjKron* A3v.

Wyrażenie: »przewážne sprawy, rzeczy« [szyk 2:1] (2:1): *BielKron* 445; Tedy też řłufźnie [historia] záłożenia nagruntownieyřzego fundamentu potrzebuie/ poniewář oná ieřt napřzod wřzelkiey dáwnořci kluczem/ [...] y przypędzicielką dobrych potomkow do nářłádownia/ y wyřázenia przewážnych řpraw przodkow řwoich *StryjKron* A; Cny Herkuleřie Polřki: boday řilá/ Podobnych tobie/ oyczyřná rodźilá. Gdźię [!] zorze gářná/ y gdzie ráno wřtáią/ O twych przewážnych řprawách iuź řlycháią *GrochKal* 23.

Szereg: »wielki a przewážny« (1): W Wielkich rzeczách á w przewážnych lud Hiřzpáńřki niedáwnnych czářow řwiátu wřze^{mv} fie okazał *BielKron* 445.

[*W przen:*

Wyrażenie: »przeważna mądrość« = *Bóg:* O, przeważna mądrości! Wszechmogący Boże! I któż sie sprawom twoim wydziwować może? *DramStp* II 432.]

b. Odważny (37) :

αα. O ludziach (13) : *GlabGad* P7; Herkules ná on čás przeważny będąc ná morzu/ zdáło sie mu być kray światá gdzie tám záłożył łupy kámienne w morzu ná przodku Afryki á ná końcu Hiszpániey/ [...] dziś zowá łupy Herkulefowe *BielKron* 269v; Y łzedłeś [*Krzysztofie Radziwille*] ku Wielizy pewnémi nocłegi: A ftámtądeś przeważné wypráwował łzpięgi W ziemię nieprzyacięłfką *KochJez* B; GOściu/ włáfną twarz widziłz przeważnéy Didony [*założycielki Kartaginy, która popelniła samobójstwo, nie chcąc zgodzić się na poślubienie króla numidyjskiego Iarbasa, grożącego miastu wojną w razie odmowy*] *KochFr* 91; Gdy przeważny Tezeus prágnąc ręki podnieść/ Ná frogi dziw [*tj. Minotaura*]/ álbo śmierć/ álbo cześć miał odnieść. *KochPam* 81; *KochPieś* 55; Ale człowieczy przemyłł ták ięłt śmiały/ Iż ten łtary świat widziáł mu fię máły/ Więć przepłynáwłzy nurt Oceánowy/ Nálazł świat nowy. Y ták iuz w koło okráżyło ziemię/ Smiertelnych ludzi ták przeważne plemię *KlonFlis* D2v, D4v, Ev; [*BielKron* 1597 230 (*Linde*)].

przeważny na co (1): Przeto gdy kthora niewiáta ma brodeę albo wáfi ięłt to nad przyrodzenie [...]/ á ięłtliże taka ięłt młoda mułi też być barzo gorączza y chciwa na wiele rzeczy przeważna y też łmiała *GlabGad* O5.

W połączeniu szeregowym (1): BRzuch kołmati około pępka, naprzod płotliwego barzo znamionuie, zatim łmiałego, przeważne^{go} mądrego też, rozumnego, pilne^{go} w łwey rzeczy, powolne^{go}, ale nie barzo fortunne^{go}. *GlabGad* P5.

W charakterystycznych połączeniach: *przeważny(-a, -e) człowiek, drużyna, plemię, szpieg, szyper; na wiele rzeczy przeważny.*

Szeregi: »przeważny, (a) mężny« [*szyk 1:1*] (2): *BielKron* 54v; Siłá tych mężczyzn naydzie/ ktorzy sie nie boiá/ áni mąk żadnych/ áni łmierci/ á przedię niemamy ich zá mężne/ zá przeważne/ bo to czyniá oflep/ á bez rozumu *Górndworz* X8v.

»przeważny i śmiały« (1): *GlabGad* O5 *cf* *przeważny na co.*

ββ. O działaniach i cechach ludzkich: *wymagający odwagi i trudu, świadczący o odwadze; ryzykowny (4) :* ná tymże Oceanie Hiszpánowie/ y Portugalczykowie/ zá Mauritanią y Afriką/ niewiádomie przedtym ludziom y Astrologom/ tákże Geographom Wyłpy y Kráiny náleżli przeważnym żegłowánim *StryjKron* 11; Andrzej Kościelecki ná ten čás Zupnikiem będąc/ gdy fię w [*plonąqą*] iáłkinią gorną żaden z gminu wpuścić niełmiał/ on łam z Sewerinem Betmánem Krákówłkim Rotmiłtrzem [...] w Gorę fię wpuścił/ y ci dwa podawłzy żywoty łwoie w wielką niebełpieczność [...]/ on ogień bárzo łzkodliwy przeważną pracą vgásili. *StryjKron* 722.

W połączeniu szeregowym (1): BOg [...] lepiej wie/ iákom wielką/ fráłowliwą/ przeważną/ trudną pracą [...] podiáł Czytelniku miły/ łtáraiąc sie s pilnołcią ábychci prawdziwy/ y dowodny wywod Narodow náłzych Sarmatłkich/ Sławáńłkich/ Rułkich/ á przytym Litewłkich pokazał *StryjKron* 86.

[*Wyrażenie:* »męstwo przeważne«: Jak Jason do Kolchu płynął i męstwem przeważném słynął, Gdy złotą owcę smokowi I córkę uniósł królowi. *ZbyłWieś* 17.]

Przen (1) : Niech mu [Bogu] wdzięczność okażą/ imię jego chwaląc/ Y zafłuzone ofiary paląc. Którzy w przeważnym drewnie [tj. w okręcie] po morzu żeglują/ A fwe potrzeby [tj. wyprawy wojenne, bitwy] pławem sprawują KochPs 165.

α. Pod względem militarnym (20) :

αα. O ludziach: mężny, dzielny; też: potężny (12) : (did) Helena. (-) Wfzytkom ia to widziála/ iáko we zwierciedle/ Ze z korzyści fwey niemiał długo fie wefelić Bezecny ALEXánder: ále mu wczás mieli Y dobrą myśl przekázić przeważni Graekowie. KochOdpr B; KochFr 57; Bowiem tego [Olelka] przeważni oni dwa lynowie/ To iest Siemion y Michał/ iák dwa Hektorowie. Murem mocnym y mieczem byli ná Tátary KołakCath A4; [Turczyn bowiem/ że ludzkim myśliwcem iest przeważnym [...] pokazuje fie ztąd/ że z jego Tureckich szabel/ krew krześciańfka nigdy y przenigdy nie ofycha MalaspJan A4v (Linde)].

przeważny ku czemu (1): Y nazwáli jego wielkim Antyochem/ był on licá krafne⁸⁰/ wzroftu vroflego/ fmyflu mądrego/ głofu iáfnego/ fercá śmiałe⁸⁰/ á ku wżem vczynkom rycerfkim przeważny był. HistRzym 6v.

przeważny w czym (1): Piątey potym nocy Kieiftut Gediminowic Xiążę przesławne dzielne/ mężne/ w fortelach y w ftaczaniu rozmaitych bitew przeważne/ przemyflne/ [...] vdawion iest ná Krewfkim zamku w wieży murowáney/ z rofkazania Iágełowego StryjKron 467.

W połączeniach szeregowych (4): Hektor [...] rádził áby byli z Greki o to w pokoju/ iefli co wietfzego nie będą chcieć vczynić/ wiedząc tám o wielkich á spráwnych y przeważnych mężoch. BielKron 55v, 59v; StryjKron 467; Przeciw wálnému, zártkiému, y przeważnému nieprzyacielowi expeditia. SarnStat 440; [I insze rzeczy takowe, Walki i bitwy surowe, Które przeważni Grekowie, I bitni Macedonowie, Nieprzewaleczni Rzymianie, I niefortunni Trojanie Czynili ZbylWieś 19].

Wyrażenia: »mąż przeważny« [szyk 3:1] (4): Powiedzyał fwe zdanie Antenor w ty fłowá/ iż iuz wżyfcy widzimy ofátni vpadek fwoy [...]/ Hektor/ Troillus/ Paris/ Amázones pobići czoło wżytko náfze/ v Grekow iefzcze dofyć mężow wielkich/ mocnych/ zacnych/ y przeważnych BielKron 59v, 55v, 61v; PaprPan D2v.

»przeważny nieprzyjaciel« [szyk 1:1] (2): SarnStat 440; Y boię fie żeby czáfem nieprzyaciél ták przeważny/ nie lepiey wiedziál co fię známi dzieie/ niżeli my fámi. PowodPr 73.

»przeważny rycerz« [szyk zmienny] (1): Iuzby dziś Aruns mężny pewnie cífzey fiedzyał/ Gdyby o tym przeważnym cnym Rycerzu [tj. o Michale Jazłowieckim, staroście chmielnickim] wiedzyał. PaprPan Xv; [Ale Bolesław wypełniáiąc sam Hetmáná spráwnego/ y Rycerzá przeważnego vrząd/ rozgromił y przebił wálny vf Rułki StryjKron 171 (Linde)].

Szereg: »wielki a przeważny« (1): Brennus wielki mąż á przeważny będąc/ Norhándyey y Chátenefyey doftál mocą BielKron 61v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

ββ. O cechach i działaniach ludzkich: świadczący o męstwie, wymagający męstwa (8) : Narod latwieżow był ták bárdzo waleczny/ ifz y o fmierć/ y zábicie niedbáli/ y dla tego dla chćiwości woyny y ochoty zbytnie przeważney do bitwy/ wyginęli. StryjKron 205; Teodricus z Aldemburgu Miłtrz Prufki [...] z wielkim á mocnym á wielkim woyskiem Niemieckim wciągnął do Litwy Zimie/ gdzie nád Niemnem Zamek Wielonę obegnał/ ktorego przeważnymi fzturmámi dobywał StryjKron 427.

Wyrażenia: »przeważna (rycerska) dzielność« (4): Byłby Polakow Włzewold z Wołyńcy potłoczył/ Gdyby Kázimirz z świeżym vphem nieprzyłkoczył. Ale przytárwłzy z boku przeważną dzielnością/ Włpárł Rulakow ácz z wielką łwą nieprzełpiecznością *StryjKron* 230; Tegoż roku Ottoman niktory z narodu Tatarłkiego s prołtych á podłtych y vbogich rodzicow vrodzony/ dla przewážney Rycerłkiey dzielności od Turkow [...] / pierwłzym Xiążęciem álbo Cárzem Tureckim był wybrány *StryjKron* 375, 76, 110.

»przewážne męstwo« [szyk 1:1] (2): *GórnDworz* Bb7; Orácius Rzymłki mężny. Ten kiedy iuż obaczył gwałł ludu Rzymłkiemu/ Záráz męłtwem przewážnym łwym zábiezał temu. Wyłkoczywłzy przed woylko ták łie mężnie łtáwił/ A w tym łie lud włkok przez mołł do miáłtá przepráwił. *PaprPan* Gg2.

2. *Kosztowny, wspaniały, okazały* (8) : Rádiwił Kłiążę/ Firley/ Kryłki/ y Zamoyłki/ Káždy s pocžtem przewážnym *StryjWjaz* A3v; A vbiry przewážne y kołztowne rzędy/ Snadź Krefsułsá łowito przewyłzłzáły włzędy. *StryjWjaz* B4v, Bv [2 r.], B2, B3v; Oycowie náłzy iże Bogá miłowáli/ Przeto okwitość Bogactw y włzego miowáli. Kołciołow y Kłáłztorow bogáte nádánia Swiadcžá to džił/ przewážnym kołztem budowánia. *KołakSzczęł* C3v; (nagł) DO CZYTELNIKA. (–) Nie złotem łłniące brzegi Tagułowe/ Ani przewážne łkárby Crefułowe/ [...] Ale tyłsiác kroć wáźnieyłze kleynoty/ Minerwá mojá z pobožney ochoty Tuć Czytelniku łłáchetny podáłá *KołakSzczęł* Dv.

Synonimy: **1.a.** *powážny, uznany, wyborny, zacny, znaczny, znakomity, znamienity*; **a.** *powážan, powážny, szanowany*; **β.** *okazały, wspaniały*; **b.** *dzielny, śmiały*; **αα.** *mężny, niebojáźliwy, niebojáźny, niełęklıwy, nietrwoźny, nieułęklı, nieustraszony, niezatrwoźony*; **α.αα.** *bitny, mężny, potężny, rycerski, sprawny, waleczny, wojenny*; **2.** *kosztowny, okazały, ozdobny, łwietny, wspaniały, wyłsmienity, znakomity, znamienity*.